

LOKATIIVISTEN ADVERBIAALIEN VAIKUTUSALA

Tuomas Huumo *Lokatiivit lauseen semanttisessa tulkinnassa. Ajan, omistajan, paikan ja tilan adverbialien keskinäiset suhteet suomen kielessä.* Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 51. Turku 1997. 269 s. ISBN 951-29-0905-7.

ARTIKKELIVÄITÖSKIRJA

Tuomas Huumo käsittelee väitöskirjassaan olosijaisia adverbiaaleja eli — niin kuin hän itse niitä nimittää — tila-adverbiaaleja. Huomion pääkohteena on lauseessa esiintyvien tila-adverbialien vaikutusala. Kysymys on siis siitä, mitä adverbialin ilmaisemassa lokaatiossa oikeastaan on eli minä osan lauseen kokonaispredikaatiosta adverbiali kattaa: sijoittaako esimerkiksi lokatiivisen adverbialin sisältävä lause *Elmeri näki Anselmin tyrmässä* tyrmään sekä Elmerin että Anselmin vai pelkästään jälkimmäisen?

Vaikka laajahko väitöskirja muistuttaa jossain määrin perinteistä monografiaa, se sisältää seitsemän aiemmin julkaistua itsenäistä artikkelia sekä niitä yhdistävän tiivistelmän ja johdannon. Artikkeleista kolme on suomen- ja neljä englanninkielisiä. Useimmat keskittyvät pohtimaan tila-adverbialien vaikutusalaa, mutta yhdessä näkökulma on toinen, ja se suuntautuu kielihistoriaan yhdistämällä itämerensuomen adessiivin ja »uralilaisen *n*-sijan» ja rekonstruoimalla niiden kehityskulkua datii-*vi*-genetiivin funktioon.

Teosta hallitsevan tutkimusteeman valinta perustuu omakohtaiseen havaintoon, ja itse työ on tehty paljolti omin eväin. Lähtösäyksen on antanut, Huumo kertoo,

lehtiotsikko *City-kylpylässä voi surfata* [!] *Japanissa*. Otsikon perusteella lukija saattoi odottaa, että puhe on suomalaisesta kylpylästä, joka on kenties sisustettu japanilaisittain ja jossa siis voisi »surfata Japanissa». Tulkinta osoittautui kuitenkin vääräksi: teksti käsitteli sittenkin nimenomaan Japanissa olevaa kylpylää. Ilmeinen syy tulkintavaikeuksiin oli otsikossa olevien adverbialien keskinäinen järjestys.

Tämä ärsyke on saanut kirjoittajan tarkkailemaan erityyppisiä tila-adverbiaaleja, havainnoimaan kielenkäyttöä, sepittämään usein hyvinkin erikoisia esimerkkilauseita ja analysoimaan niitä. Prosessi on tuottanut artikkelin toisensa perään ja johtanut siis lopulta nivomaan ne yksiin kansiin väitöskirjaksi. Kokonaisuus on omaperäinen puheenvuoro tieteelliseen diskurssiin, vaikka se ohittaaakin aikaisemman fennistisen tutkimuksen varsin niukoin kommentein. Uuden keskustelun avaukseksi siinä on kuitenkin erinomaisia aineksia.

Lähestyn teosta tältä pohjalta. Esittelen tietenkin väitöskirjan pääjuonteet sekä eri artikkelien keskeiset teemat, ja koetan myös osoittaa sen liittymäkohtia suomen kielen tutkimusperinteeseen. Mutta samalla käyn jatkamaan Huumon virittelemää keskustelua ja tartun joihinkin hänen havaintoihinsa: ne ovat inspiroivia ja panevat lukijan itsekin pohtimaan esiin tulevia ilmiöitä,

haastavat hänet kommentoimaan väittelijän löydöksiä ja yllyttävät joskus vastaväitteisiin.

Aluksi on paikallaan muuan terminologinen täsmennys. Huumo käyttää termiä *lokatiivi(nen)*, *locative*, kahdella tapaa. Toisaalta se on yläkäsite, joka kattaa sekä ajan, omistajan, paikan että tilan adverbiaalit. Toisaalta se esiintyy paikan adverbiaalia tarkoittamassa (sen vaihtoehtona on satunnaisesti termi spatiaalinen). Selvyyden vuoksi rajoitan tässä termin lokatiivi(nen) yläkäsitteeksi; puhuessani nimenomaan paikan adverbiaaleista käytän termiä *spatiaalinen*.

TEOKSEN PÄÄJUONTEET

Adverbiaalien käyttäytymistä ja niiden vaikutusalaa pohtiessaan Huumo keskittyy erityisesti kolmeen seikkaan. Ensinnäkin hän tarkastelee, miten adverbiaalin vaikutusala ja sen sijainti lauseessa korreloivat (esimerkiksi *Tyrmässä Elmeri näki Anselmin* tulkitaan ensisijaisesti niin, että tyrmässä olivat molemmat, mutta lause *Elmeri näki Anselmin tyrmässä* ei saa samaa tulkintaa). Toiseksi hän käsittelee lauseita, joissa on kaksi semanttisesti erityyppistä tila-adverbiaalia, ja pohtii näiden keskinäisiä vaikutusala-suhteita.

Havaintojensa perusteella Huumo postuloi erityisen vaikutusalahierarkian, jonka mukaan temporaalinen tila kattaa possessiivisen (habitiivisen) ja possessiivinen puolestaan spatiaalisen. Tämän hierarkian mukaan esimerkiksi lause *Marialla on moottorisaha työmaalla* tulkitaan ensisijaisesti niin, että Maria pitää moottorisahaansa työmaalla. Lause *Työmaalla Marialla on moottorisaha* tuntuu hierarkian vastaiselta, sillä siinä adverbiaaleista vaikutusalaltaan laajin on spatiaalinen *työmaalla*. Mutta tällöin adverbiaali ei esitäkään puhtaasti spatiaalista tilaa, vaan se on »temporaalistu-

nut»: Marialla on moottorisaha käytössään vain silloin, kun hän on itsekin työmaalla. Samanlaisesta ilmiöstä on kysymys, kun spatiaalinen adverbiaali »possessiivistuu» eli saa habitiivisen tulkinnan.

Tämä on kolmas Huumon keskeisistä kiinnostuksen kohteista. Temporaalistuminen ja possessiivistuminen ovat osittain riippumattomia vaikutusalahierarkiasta, sillä ilmiö tavataan myös yhden adverbiaalin lauseissa. Esimerkiksi *Bulgariassa presidentti metsästää hirviä* voidaan ymmärtää joko niin, että metsästäjänä on tietty Bulgariassa vieraileva presidentti (temporaalinen tulkinta) tai Bulgarian presidentti (possessiivinen tulkinta).

Huumo tuo artikkeleissaan esiin monia muitakin aihepiiriin liittyviä yksityiskohtia. Hän käsittelee muun muassa »temporaalistajiksi» nimittämiensä adverbien *jo*, *vasta* ja *vielä* vaikutusta adverbiaalien tulkintaan, pohtii erityyppisiä abstraktisia tiloja (*romaanissa*, *unessa*, *humalassa*) ja niiden asemaa vaikutusalahierarkiassa sekä tuo esiin adessiivimuotoisten instrumentaalien käytön kehysadverbiaaleina (*Bussilla et tarvitse parkkipaikkaa*).

Kuten sanottu, väitöskirjan ensimmäinen artikkeli eroaa kysymyksenasettelunsa ja näkökulmansa suhteen muista. Siinä Huumo rinnastaa itämerensuomen adessiivin vanhaan uralilaiseen *n*-sijaan, jota hän pitää Mikko Korhosen hypoteesiin nojaten alkuaan latiivisena. Tavoitteena on osoittaa molempien sijojen kehittyminen datiivigenetiivin funktioon. Erityisesti viron ja suomen adessiivin kontrastointi on valaiseva, vaikka uusia faktoja ei muuten juurikaan tule esiin. Huumo kuitenkin yhdistelee tavastavasti aikaisemman tutkimuksen havaintoja ja näkemyksiä. Yksityiskohtiin puuttumatta voi todeta, että ketju, joka johtaa latiivisesta *n*-sijasta instruktiiivisen funktion syntyyn, on jossain määrin katkonainen, ja avoimeksi jää myös se, miten latiivi on tar-

kasti ottaen menettänyt tulosijaisuutensa ja laajentunut datiiivisesta käytöstään genetiiviksi. Artikkelissa luonnosteltu kehityskulku tuskin on itsestään selvä, kun vanhan paikallissijajärjestelmän suuntaisuus on muuten säilynyt hyvin sitkeästi (partitiivin kehitys on tosin selvä poikkeus). Paikallissijaisuus sinänsä on verraten heikosti esillä olevia kahta sijaa yhdistävä lenkki, eikä voi olettaa, että ne olisivat kulkeneet samaa kielipillistumispolkua. Päinvastoin on ilmeistä, että adessiivin ja vanhan latiivin kehitys on ollut erilainen: edellinen on olosija ja jälkimmäinen taas tulosija. Mutta vaikka kehityskulkujen rekonstruoinnit ovatkin epävarmoja, artikkeli on kiinnostava ajatuskoe ja vahva näyttö kirjoittajansa kyvyistä lingvistiseen ajatteluun.

Toinen artikkeli avaa teeman, joka toistuu yhä uusina variaatioina myöhemmissä kirjoituksissa. Jo sen otsikko osoittaa, mitä tuleman pitää: *Ongella Anselmi löi Elmeriä ongella*. Käyttämällä usein epätavallisia ja jopa kielitajun rajaa hipovia esimerkkejä Huumo pyrkii selvittelemään, mikä on minkin lauseessa esiintyvän ja erityisesti lauseenalkuisen adverbiaalin vaikutusala ja miten tällaiset lauseet voidaan milloinkin ymmärtää. Käy ilmi, että adverbiaalin vaikutusala ja abstraktisuusaste vaihtelee lauseaseaman mukaan. Lauseenalkuisen adverbiaalin Huumo näkee topiikkimaiseksi: se ilmaisee tilan tai käsitealueen, joka toimii ydinpredikaation esittämän asiointilan taustana.

Seuraavassa artikkelissa Huumo keskittyy adessiivimuotoisiin instrumentaaleihin ja niiden tulkintaan. Hän erottaa tavanomaisista välinettä ilmaisevista instrumentaaleista »alueen instrumentaalit» (*Bussilla et tarvitse parkkipaikkaa*), jotka eivät toimi lauseen finiittiverbin määritteinä vaan pikemminkin kehysadverbiaaleina, »tilanrakentajina». Ne hän jakaa kahteen alatyypin: toisessa adverbiaali ilmaisee syytä,

toisessa ehtoa.

Artikkeleista neljäs kiinnittää huomion spatiaalisten ja possessiivisten adverbiaalien keskinäisiin vaikutusalaasuhteisiin. Tässäkin olennaiseksi osoittautuu adverbiaalin sijainti, ja vaikutusalatulkinnat vaihtelevat sen mukaan, mikä kulloisenkin adverbiaalin lauseaseama on. Yleensä kuitenkin possessiivisen adverbiaalin vaikutusala on laajempi kuin spatiaalisen.

Samaa teemaa kehittää väitöskirjan viides artikkeli. Siinä Huumo ottaa kolmantena tyyppinä tarkasteltavikseen temporaaliset adverbiaalit ja postuloi adverbiaaleille vaikutusalahierarkian temporaalinen > possessiivinen (habitiiivinen) > spatiaalinen. Hän katsoo, että possessiivinen ja spatiaalinen adverbiaali voivat hallita temporaalista vain siinä tapauksessa, että ne »temporaalistuvat». Toisin sanoen adverbiaali ei tällöin ilmaise niinkään possessiivista tai spatiaalista suhdetta vaan kestoa (*Norjassa 'Norjassa ollessaan' Elmeri hiihti viikonloppuisin*). Huumo ottaa esille myös abstraktiseksi kutsumiaan lokatiiveja, jotka hän jakaa sidonnaisiin (*ajatuksissaan*) ja vapaisiin (*tässä kirjassa*) siitä riippuen, kytkeytyvätkö ne johonkin reaali maailman entiteettiin vai eivät. Tyypillistä on, että abstraktistuuksaan lokatiivinen adverbiaali kasvattaa vaikutusalaansa.

Kuudes artikkeli käsittelee sekin vaikutusalahierarkiaa, mutta keskittyy edellistä selvemmin abstraktisiin lokatiiveihin; erityisesti pohdinnan kohteena on sidonnaisista ja vapaata tilaa esittävien adverbiaalien käyttäytyminen. Sidonnaisten tilojen sidonnaisuus on joko ulkoista (*Unessaan Elmeri söi pitsaa*) tai sisäistä (*Elmeri on humalassa*). Edelliset vaativat »emotilaan» elementin, josta ne ovat käsitteellisesti riippuvaisia, jälkimmäiset taas ovat sidoksissa elementtiin, joka sijaitsee sidonnaisessa tilassa itsessään.

Viimeinen artikkeli laajentaa lokatiivis-

ten adverbiaalien vaikutusalahierarkian koskemaan myös abstraktisia lokatiiveja. Uutena ilmiönä Huumo ottaa esiin »temporaalistajiksi» kutsumansa adverbit *jo, vasta* ja *vielä*, jotka muuntavat jäljessään tulevan tila-adverbiaalin tulkinnan temporaaliseksi (*Jo Vaasassa on lunta*).

Väitöskirja jäsentyy siis tematiikaltaan kahteen osaan. Toiseen kuuluu vain diakronisesti painottunut ensimmäinen artikkeli, toiseen kaikki muut. Ne liittyvät tiiviisti yhteen, jopa niin tiiviisti, että lukija kohtaa tuon tuostakin uudelleen samoja asioita, yksityiskohtia ja jopa samoja esimerkkejä. Yhtenäisyys on jossain määrin ongelmallistakin, sillä pinnallisesti lukien artikkeleita voisi pitää jopa päällekkäisinä. Näkökulma ja huomion keskipiste kuitenkin vaihtelevat artikkelista toiseen sen verran, ettei niitä voi katsoa toistensa suoranaisiksi varianteiksi.

TUTKIMUKSEN TAUSTOJA

Väitöskirjansa metodiset eväät Huumo on etsinyt kognitiivisesta semantiikasta, mutta itse aihe sijoittuu luontevasti siihen tutkimusperinteeseen, jonka Paavo Siro pani alulle suomen paikallissijoja koskevilla töillään. Niiden pohjalta Siro kehitti suhdeseäntönä tunnetun teoriansa, jonka hän kiteytti lopulliseen muotoon lauseopissaan (1964: 28): »Verbin määräyksenä olevan adverbiaalın kvasipredikaatti viittaa intransitiivisessa lauseessa subjektiin ja transitiivisessa lauseessa objektiin.»

Kvasipredikaatilla Siro tarkoitti sellaista paikallissijan päätettä tai adpositiota, joka osoittaa kantanaan tai määritteenään olevan nominin suhdetta johonkin muuhun lauseen jäseneseen ja joka siis vaatii tuon jäsenen täydennykseksen. Niin kuin Siro asian ilmaisi, kvasipredikaatilla on valenssi.

Esimerkiksi sopivat lauseet *Auto on tallissa* ja *Jussi pitää autoaan tallissa*. Edellinen esimerkkilause on intransitiivinen, jäl-

kimmäinen transitiivinen. Kvasipredikaattia edustaa inessiivin päätte, ja sen muodostama adverbiaali *tallissa* osoittaa paikan, jossa auto sijaitsee. Edellisessä lauseessa *auto* on subjekti ja jälkimmäisessä objekti, mutta niin kuin suhdeseäntö ennustaa, se on kummassakin tapauksessa valenssisuhteessa kvasipredikaattiin.

Siron kuvauksessa paikallissijan päätte tai adpositio ei suinkaan aina edusta kvasipredikaattia, vaan se voi olla myös »muu funktionaali», eivätkä tällaiset tapaukset kuulu suhdeseäntön piiriin. Ulkopuolelle jäävät muun muassa aikaa ilmaisevat ja monet muutkin adverbiaalit. Mutta niin kuin erityisesti Alhoniemi (1975) on korostanut, on osoitettavissa runsaasti myös sellaisia esimerkkejä, joissa suhdeseäntö vuotaa, vaikka sen tulisi päteä. Tämä koskee monia muutossijaisiakin tapauksia (esim. *Sotilas kirjoitti äidilleen rintamalta*). Eriytyisen yleistä suhdeseäntön vastaisuus on kuitenkin olosijaisten adverbiaalın käytäytymisessä. Suomalaisen kielioppiperinteen klassista esimerkistöä alkavat olla Alhoniemen esimerkkilauseet *Mies keitti puuroa kattilassa* ja *Mies keitti puuroa hellan ääressä*; kolmantena jäsenenä niihin on liitetty vielä *Mies keitti puuroa keittiössä*. Suhdeseäntön mukainen on vain ensimmäinen lause; Siron termein adverbiaali *kattilassa* »viittaa» siinä transitiivisen lauseen objektiin eli osoittaa puuron sijaintipaikan. Mutta toinen lause saa tulkinnan, jossa adverbiaalın ilmaisemassa lokaatiossa onkin subjektin (*mies*) osoittama keittäjä. Ja lauseista kolmas sijoittaa keittiöön koko puuronkeittotapahtuman kaikkine osallistujineen.

Siron lähtökohta oli syntaktinen. Hänen jälkeensä samaa ilmiötä — adverbiaalın vaikutusala — on tarkasteltu myös merkityksen kuvauksesta lähtien. Konseptuaalinen semantiikka (Leino ym. 1990, Nikanne 1990) on esittänyt tällä tavoin käytetyt

paikallissijat abstraktisina paikka- ja väyläfunktioina, jotka osoittavat teeman sijainnin tai siinä tapahtuneen muutoksen. Siron kuvauksessa kvasipredikaatin korrelaattina oli aina »jokin muu lauseen jäsen» eli NP. Konseptuaalisen semantiikan mukaisessa kuvauksessa teemana voi kuitenkin olla paitsi NP:n osoittama ASIA eli konkreettinen tai abstraktinen olio myös TILA tai TAPAHTUMA eli verbin ilmaisema prosessi. Siten sen avulla saadaan kuvatuksi myös ajankohdan adverbiaalit. Esimerkiksi lauseessa *Mies keitti aamulla puuroa kattilassa* osoittaa adverbiaali *aamulla* sen ajankohdan, johon verbin ilmaisema prosessi kokonaisuutena sijoittuu.

Paikallissijojen analyysiin on sovellettu myös kognitiivisen kieliopin kuvausvälineistöä (Leino 1989). Tässä viitekehyksessä paikallissijan päätteet esitetään predikaatteina eli paljolti Siron tapaan kahden entiteetin välisinä suhteina. Ero on siinä, että tällaisessa predikaatissa valenssin täyttäjäksi on muitakin ehdokkaita kuin lauseen subjekti tai objekti. Samoin kuin konseptuaalinen semantiikka myös tämä lähestymistapa pystyy siten käsittelemään esimerkiksi ajan adverbiaalit, joihin suhdesääntö ei yltänyt.

Samaten kognitiivisen kieliopin pohjalta lähtevä analyysi saa otteen myös siitä Siron toteamasta ilmiöstä, että muutossija kytkeytyy muutosverbiin. Niinpä esimerkiksi lause **Kissa seisoo keittiöön* ei ole tavanomaisen tulkinnan mukaan luonteva, toisin kuin vaikkapa *Kissa kävelee keittiöön*. Kuvaus perustuu siihen, että tämän valenssinmukaisen entiteetin tulee täyttää muutossijan asettamat ehdot. Paikallissija edustaa predikaattia, joka hahmottaa taustanaan olevaan kehykseen kahden entiteetin, korosteisemman muuttujan ja taka-alaisemman kiintopisteen, välisen relaation. Kiintopisteen spesifioi paikallissijan kantana oleva NP, mutta usein on vaikeampaa

tunnistaa muuttuja eli se entiteetti, joka kuuluu paikallissijaisen adverbiaalain vaikutusalaan. Sijapredikaatissa muuttujan paikka ei kuitenkaan ole tyhjä aukko, jonka täyteen sopii mitä tahansa. Erosijan muuttujana on pois kiintopisteestä suuntautuva VÄYLÄ ja tulosijan muuttujana vastaavasti VÄYLÄ, joka suuntautuu kiintopisteeseen päin. Esimerkiksi tällaisen VÄYLÄN tyypillisestä toteutumasta sopii liike- tai ylipäättään muutosverbiin luontaisesti kuuluva konkreettinen tai abstraktinen liikerata (jonka suhdesäännön esittämällä tavalla yleensä piirtää joko subjektin tai objektin tarkoite).

Äskeisissä esimerkkilauseissa illatiivin pääte edustaa tavanomaisimmassa spatiaalista suhdetta osoittavassa käytössään predikaattia, jossa johonkin kolmiulotteiseen lokaatioon päättyy sinne ulkoa suuntautuva VÄYLÄ (*keittiöön*). Vastaavasti elatiivin edustamassa predikaatiossa VÄYLÄ alkaa tästä lokaatiosta (*keittiöstä*). Verbi *seisoo* ei täytä minkään tavanomaisen tulkintansa mukaisesti tätä ehtoa, sillä siihen ei liity liikettä tai ylipäättään muutosta osoittavaa rataa, joka sopisi VÄYLÄN vastineeksi. Sen sijaan *kävellä* osoittaa liikeprosessia, jossa tuollainen rata on ilmeinen.

Koska muutossija asettaa osoittamansa relaation muuttujaa koskevia vaatimuksia, ero- tai olosijaisen adverbiaalain muuttuja (eli Siron »kvasipredikaatin korrelaatti») on yleensä helppo yksiselitteisesti tunnistaa. Siitä huolimatta on osoitettavissa kaksitulkitaisia ilmauksia. Niinpä esimerkiksi *Mies ampui variksen katolta* sallii katolle joko miehen tai variksen.

Paljon yleisempää vaikutusalan häilyvyys on kuitenkin olosijaisissa adverbiaaleissa. Tämä johtuu siitä, että olosijan edustama predikaatti ei spesifioi muuttujaansa ja on siitä syystä tulkinnaltaan paljon avoimempi. Sen yhteyteen sopivat sekä muutosettä oloverbit, ja siten lauseet *Kissa seisoo*

keittiössä ja *Kissa kävelee keittiössä* ovat molemmat käypiä.

Huumo sivuuttaa väitöskirjassaan paria satunnaista esimerkkiä lukuun ottamatta ero- ja tulosijaiset adverbiaalit ja kohdistaa huomionsa kolmikosta haastavimpaan, olosijoihin. Huomion kohteena eivät kuitenkaan ole olosijat tai niiden semantiikka sinänsä vaan nimenomaan sellaisten lokatiivisten adverbiaalien käyttäytyminen, joiden adverbialisuus perustuu tyypillisessä tapauksessa joko inessiivin tai adessiivin päätteeseen (niiden lisäksi esillä on jonkin verran rakenteeltaan muuntuyppisiäkin etenkin aikaa ilmaisevia adverbiaaleja: *viikonloppuisin, joka viikonloppu, eilen, keran vuodessa, kaksi tuntia* jne.). Kognitiivisen kieliopin termein tutkimuksen kohteena on adverbiaalissa edustuvan relationaalisen predikaatin muuttuja (ja myös se, minkätyyppistä semanttista suhdetta predikaatio edustaa). Huumon käyttämin termein ilmaistuna kysymys on siitä, mikä on kulloisenkin adverbiaalın vaikutusala ja millä ehdoin lokatiivinen adverbiaali voi saada vaikutusalaansa toisen lokatiivin.

RAJAUSTA, AINEISTOA JA METODIIKKA KOSKEVAT RATKAISUT

Niin kuin väitöskirjan alaotsikosta ilmenee, huomion kohteena ovat ajan, omistajan, paikan ja tilan adverbiaalit. Mukana eivät siis ole kaikki olosijaisten adverbiaalien avulla osoitettavat semanttiset suhteet (esimerkiksi sellaiset kuin *Jussi on hyvä matematiikassa, Ruotsissa meillä on hyvä naapuri* 'Ruotsi on hyvä naapurimme'). Adverbiaaleina toimivat sivulauseet ja infinitiivikonstruktiot on perustellusti jätetty sivuun, mutta erityisesti essiivimuotoiset adverbiaalit (*Tunsin hänet koulupoikana*) olisivat tuoneet kokonaisuuteen kiinnostavan lisänäkökulman. Kun teos on kuitenkin artik-

keliväitöskirja eikä yhtenäisen alueen kattamiseen tähtäävä monografia, on turha lähteä arvostelemaan tehtäväalueen rajausta koskevia ratkaisuja tai päivittelemään sitä, mitä kaikkea muutakin aiheesta olisi voinut repiä irti.

Astetta ongelmallisempi on tutkimuksen aineistonkäyttö. Jonkin verran mukana on aitoja tekstiesimerkkejä, mutta pääosin Huumo nojaa kuitenkin itse muotoilemiinsa laboratoriolauseisiin (muutamassa tapauksessa niiden tulkintaa on testattu ulkopuolisilla informanteilla). Perusteluna on, että useita tila-adverbiaaleja sisältävien lauseiden määrä olisi korpuksissa vähäinen ja kyllin monipuolisen esimerkkiaineiston löytäminen olisi voinut olla suhteettoman työlästä.

Osittain tämä pitänee paikkansa, eikä kielitieteessä ole mitenkään epätavallista operoida tekaistuilla esimerkeillä. Mutta korpusten systemaattinen syrjäyttäminen on silti aika niukasti perusteltu. Nimenomaan tämántapaisessa tutkimuksessa aitojen tekstiesimerkkien merkitystä tuskin voi yliarvioida. Huumo toteaa, että adverbiaalın vaikutusalatulkintaa ohjaavat paitsi sanasemanttiset tekijät myös pragmaattinen tieto, painotus, konteksti ja sanajärjestys, joka ilmaisee suomessa pikemmin diskursisipragmaattisia kuin syntaktisia funktioita. Toisin sanoen kysymys on paljolti teksti- eikä systeemilauseiden ominaisuuksista. Esimerkiksi eri sanajärjestysvarianttien tarkastelu irtolauseiden pohjalta ja ylipäättään lauseiden tulkinta edellyttää aidon käyttöyhteyden puuttuessa kuitenkin jonkinlaisen fiktiivisen kontekstin rakentamista.

Tällöin ydinkysymykseksi nousee se, millä perustein esimerkkilauseille — jotka usein ovat sanajärjestykseltään tuntomerkkisiä — annetaan semanttinen tulkinta. Huumon esimerkkejään koskevat kommentit ovat tyyppiä »ilman kontekstia ja neutraalipainotteisesti luettuna — — syntyy ensi-

sijaisesti sellainen tulkinta», »oman intuition mukaan – – paikkatulkinta on ensisijainen», »lause – – tuo mieleen välinetulkinnan», »lauseesta – – syntyy helpommin tulkinta» jne. Huumo ei suinkaan pidä esittämiään luentoja ainoina mahdollisina, mutta katsoo, että »ne ovat primaareja semanttisista ja pragmaattisista syistä». Lukijan on joskus hyvinkin helppo yhtyä väitöskirjassa esitettyihin näkemyksiin, mutta väliin hän löytää myös vaihtoehtoisia luentatapoja ja on taipuvainen kyseenalaisamaan primaareiksi esitettyjen tulkintojen pohjalta tehtyjä päätelmiä. Perusongelma on nähdäkseni siinä, että eri tulkintavaihtoehtojen vertailu jää intuitionvaraiseksi, kun esimerkkilauseiden semanttiseen analyysiin ei ole käytössä kovinkaan täsmällistä välineistöä.

Tieteellisen objektiivisuuden näkökulmasta tilanne on jossain määrin kiusallinen ja osoittaa, miten hankalia metodiset kysymykset ovat tämäntapaisessa analyysissä. Jotta eri tulkintojen asemaa voitaisiin käsitellä, olisi löydettävä keinot, joiden avulla päästään eksplikoimaan intuition ja niiden tuottamia luentoja ja esittämään niille jonkinlainen lingvistinen kuvaus. Sellaiseksi tuskin riittää ilmoitus intuitiosta ja luonnehdinta siitä, mitä lauseella tämän intuition mukaisesti tarkoitetaan. Olisi hyvä, jos saataisiin osoitetuksi ne lauseen ominaisuudet, joihin intuition mukainen tulkinta perustuu ja joiden muuttuessa sekin muuttuu. Kiinnostavaa olisi pohtia laajemminkin vaihtoehtoisia tulkintoja (siellä täällä Huumo näin teekin) ja koettaa täsmentää niiden perusteita.

Huumo nojaa analyysissään Gilles Fauconnier'n mentaalisen tilan (*mental space*) käsitteeseen ja esittää sen mukaisesti lokatiiviset adverbiaalit tilanrakentajina. Pidän lähtökohtaa hyvänä, mutta siitä on vielä matkaa näiden adverbiaalien täsmälliseen lingvistiseen analyysiin. Adverbiaalien kerroksisuutta (vaikutusalaa) selvitellessään

Huumo sivuuttaa syntaksin menetelmät lähinnä siksi, että tähänastinen suomen kielen kuvaus ei ole esittänyt yksiselitteisiä kriteerejä sille, milloin adverbiaali toimii lauseen- ja milloin verbinmäärittänä. Hän on epäilemättä oikeassa katsoessaan, että adverbiaalin vaikutusalan tulkinnan tulee perustua sen merkitykseen. On kuitenkin epäselvää, miten lausesemantiikkaa voidaan lähestyä ottamatta systemaattisesti huomioon syntaksia: tie kielellisten merkitysten tutkimukseen kulkee muotojen kautta.

Huumon käyttämä teoreettinen kehikko on ideologisesti kognitiivisen semantiikan mukainen, mutta tältäkin taholta hän ei ole saanut käyttöönsä metodia, joka olisi antanut mahdollisuuksia kuvata tiukemmin kielellisten muotojen ja merkitysten välisiä kytkentöjä. Syynä on toisaalta se, että artikkelit ovat syntyneet yksi toisensa perään pikemmin esiteoreettisten havaintojen ja oivallusten kuin systemaattisen, eksplisiittiseen kokonaiskuvaukseen tähtäävän tarkastelun pohjalta. Huumo jopa katsoo, että hänen tarkoituksiinsa sopivaa välineistöä ei ole edes ollut tarjolla. Hän tuo esiin sekä Fauconnier'n että Langackerin. Edellisen tilamalli on hänen mukaansa liian väljä, ja jälkimmäisen pohjalta lähtien tutkimus olisi »pakostakin joutunut selvittämään adverbiaalien semanttista ja syntaktista asemaa nykyistä enemmän suhteessa lauseyttimeen (erityisesti verbiin)». Näkemykset tuntuvat yksioikoisilta, ja lukijalle jää se vaikutelma, että metodisissa kysymyksissä on railakkaasti oikaistu arvioimatta sen kummemmin tarjolla olleita mahdollisuuksia.

Tiukempien kuvausmallien karttaminen ja erityisesti syntaktisen näkökulman puute haittaavat esimerkiksi sanajärjestystä koskevien havaintojen systemointia. Huumo tuo perustellusti esiin sen, että lauseen alussa oleva adverbiaali tulkitaan yleensä

vaikutusaltaan laajemmaksi kuin lauseen sisällä tai lopussa oleva. Hän huomauttaa, että lauseenalkuisena adverbiaali saa »jonkinlaisen topiikin statuksen» tai siirtyy »kohti abstraktista topiikkifunktiota». Vaikutusalan ja topiikkiuden suhde jää kuitenkin luonnosmaiseksi, kun topiikin käsite on epäselvä: käy nimittäin ilmi, että »lausease- ma ei suinkaan ole topiikkiuden kriteeri».

Toisaalta voi katsoa, että tämäntapaisessa sanoisinko pioneerivaiheessa teoreettisen kehyyksen löyhyydestä on myös etua. Se ei pakota tutkijaa pysähtymään havaintojensa yksityiskohtaisen kuvauksen ongelmiin vaan päästää hänet uusien ilmiöiden jäljille. Niin kuin Huumo itse toteaa, hänen ratkaisunsa on ollut »lähestyä kuvattavaa ilmiötä ikään kuin kädet vapaina ja selvittää, millaisesta ilmiöstä oikeastaan on kyse». Itse asiassa Huumon postuloima vaikutusalahierarkia pyrkii olemaan yhtenäinen teoreettinen esitys tarkasteltavina olevien adverbiaalien keskinäisistä suhteista, ja siitä punoutuukin se punainen lanka, joka sitoo useimmat artikkelit tiukasti yhteen.

VAIKUTUSALAHIERARKIA

Keskeisin huomion kohde teoksessa ovat moniadvambiaaliset lauseet ja niissä esiintyvien adverbiaalien suhteet. Vaikutusalahierarkia on syntynyt näiden suhteiden tarkastelusta, ja se pyrkii esittämään ne yhtenäisessä kehyyksessä.

Vaikutusalahierarkiaan liittyy possessiivistuminen, joka koskee spatiaalisia adverbiaaleja, sekä temporaalistuminen, joka ulottuu myös possessiivisiin adverbiaaleihin. Possessiivistuminen ja temporaalistuminen ovat lausesemanttisia ilmiöitä, ja niiden luonnetta voi varmaan pohtia pitemmällekin. Huumo esittää ne ikään kuin ne olisivat kyseisen adverbiaalim ominaisuuksia: juuri adverbiaali temporaalistuu tai possessiivistuu. Kognitiivisen semantiikan

näkökulmasta asian voisi nähdä myös niin, että temporaalistuva tai possessiivistuva elementti ei varsinaisesti ole adverbiaali sinänsä vaan adverbiaalim ja sen vaikutusala- sa olevan entiteetin välinen relaatio. Samantapaisen huomautuksen voi tehdä Huumon »temporaalistajiksi» nimittämistä adverbista *jo*, *vasta* ja *vielä*. Ne ovat skalaarisia partikkeleita, ja temporaalisuuden voidaan katsoa tulevan suoraan niiden semantiikasta. Nekään eivät varsinaisesti temporaalista asianomaista adverbialia vaan tuovat predikaatioon skaalan, jolle jokin kokonaispredikaation elementti asettuu.

Paitsi spatiaalisia, possessiivisiä ja temporaalisia tiloja Huumo tarkastelee Fauconnier'n ideoista lähtien oivaltavasti erityyppisiä abstraktisia tiloja. Myös tällaisia tiloja esittävät adverbiaalit sijoittuvat vaikutusalahierarkiaan, ja lauseet ovat usein monitulkintaisia siinä suhteessa, millaiseksi adverbiaalim vaikutusala ymmärretään.

Itse asiassa näistä — ja myös muuntyyppisen adverbiaalim sisältävistä lauseista — kuvittelen näkeväni, mistä vaikutusalan vaihtelussa oikein on kysymys. Esimerkiksi lauseesta *Humalassa Eero räyhäsi ystävilleen* voi eristää predikaatit 'Eero (oli) humalassa' ja 'Eero räyhäsi ystävilleen'. Niiden välinen suhde on implisiittinen ja jää päättelyn varaan; tässä tapauksessa se tulkitaan temporaaliseksi. Sen sijaan esimerkiksi tilanrakentajana toimivan instrumentaalim sisältävä lause saa toisenlaisen tulkinnan. Siten *Tuolla puvulla* (samaten: *tuossa puvussa*) *saat selkääsi kadulla* ymmärretään kausaalissävyyiseksi ennustukseksi.

Otan lisäesimerkin. Huumo toteaa (s. 142–143), että lauseissa *Marialla on moottorisaha työmaalla* ja *Pankkiirilla on kesämökki Lapissa* possessiivisen adverbiaalim vaikutusala on laajempi kuin spatiaalim, ja siksi »omistaja kontrolloi omistettavaa ja luultavasti myös sen suhdetta lokaatioon». Edellisen lauseen mukaan Maria on vas-

tuussa moottorisahan sijainnista työmaalla. Jälkimmäisessä lauseessa »tulkinta on vähemmän suoraviivainen, sillä pankkiirin ei voida väittää säilyttävän kesämökkiään Lapissa; siten kesämökin lokaatiota ilmaiseva lauseke ei ole yhtä konkreettisesti possessiivin vaikutusalassa». Jos adverbiaalien järjestys vaihdetaan, spatiaalinen adverbiaali saa possessiivisen vaikutusalaansa: *Työmaalla Marialla on moottorisaha*. Vaikutusalahierarkian mukaan kyse on tällöin siitä, että spatiaalinen adverbiaali temporalistuu: Marian ja moottorisahan välinen possessiivinen suhde pätee vain silloin, kun Maria on työssä ja käyttää sahaa.

Tämä pitää varmaan paikkansa, ja Huumo osoittaa toistuvasti, että tyyppillisissä tapauksissa nimenomaan lauseenalkuinen adverbiaali saa — »primaarin» tulkinnan mukaan — jäljempänä seuraavan adverbiaalin ja itse asiassa koko muun osan lausetta vaikutusalaansa. Spatiaalisen adverbiaalin »temporalistuminen» saattaa kenties perustua monenlaisiin implikaatioihin; tässä tapauksessa syynä on nähtävästi se, että ihmisten oletetaan oleskelevan muuallakin kuin pelkästään työpaikallaan. Lauseesta *Lapissa pankkiirilla on kesämökki* vastaava tulkinta (’Lapissa oleskellessaan pankkiirilla on käytössään kesämökki’) ei synny yhtä vahvana; ainakin osasyys lienee se, että kesämökin sijainti on kiinteä.

Palaan vielä possessiivisella adverbiaalilla alkavaan lauseeseen *Marialla on moottorisaha työmaalla*. Se ilmaisee Huumon esittämän tulkinnan mukaan kaksi eri relaatiota: (1) ’Marialla on moottorisaha’ ja (2) ’Maria pitää moottorisahaansa työmaalla’ tai ’Marian moottorisaha on työmaalla’. Ei kuitenkaan ole itsestään selvää tulkita lausetta niin, että Maria olisi erityisesti vastuussa moottorisahan sijainnista tai että hän edes omistaisi sen. Tällöin jälkimmäinen relaatio on ymmärrettävissä toisin: (1) ’Marialla on moottorisaha’, (2) ’moottorisaha

on työmaalla’. Esimerkiksi lauseen *Minulla on työpöytä yliopistolla* voi tietysti tulkita Huumon esittämällä tavalla (’pidän työpöytäni yliopistolla’), mutta tässä tapauksessa »primaariksi» voi silti katsoa luennan, jonka mukaan käytettävissäni (eikä omistuksessani) on sellainen työpöytä, jonka sijaintipaikka on yliopisto.

Possessiivinen adverbiaali sinänsä on niin monitahoinen ilmiö, ettei tässä ole mahdollista puuttua sen yksityiskohtiin. Lauseenalkuisena se jättää avoimeksi, onko kysymys aidosta, täyteen kontrolliin perustuvasta omistuksesta vai tilapäisestä hallusapidosta. Samaten se voi — niin kuin Huumo toteaa — ilmaista relaatiota, joka osoittaa »omistajalle» jonkin toisen relaation kokonaisuudessaan; esimerkiksi lausetta *Marialla on käsi taskussa* ei ole aivan luonteva analysoida niin, että se esittäisi erityisesti predikaation ’Marialla on käsi’.

Lyhyesti sanoen Huumon analyysi tällaisista possessiivisella adverbiaalilla alkavista lauseista on tyyppiä X:llä on [Y Z:ssa]. Tämä pitää varmaan usein paikkansa: adessiivin pääte edustaa predikaattia, jonka osoittaman relaation toisena osallistujana voi olla paitsi NP:n osoittama olio myös jokin relaatio kokonaisuudessaan. Olen koettanut esittää, että monissa tapauksissa analyysi voi kuitenkin olla myös tyyppiä [X:llä on Y] & [Y (on) Z:ssa]; tällöin possessiivinen suhde ei suoraan kontrolloisi spatiaalista. Tulkintaeron saa esiin vaikkapa lisäämällä lauseisiin sopivan ajanilmauksen. *Marialla oli toista vuotta moottorisaha työmaalla* voidaan ymmärtää niin, että ajanilmaus rajaa moottorisahan sijainnin keston mutta ei välttämättä omistussuhteen pituutta (Maria omistaa sahan edelleen). Sen sijaan *Pankkiirilla oli toista vuotta kesämökki Lapissa* on selvästi luontevampi tulkita siten, että omistussuhde on päätynyt, mutta mökki on paikoillaan.

Tarkoitukseni ei ole tämän tapaisen ai-

neiston avulla kiistää Huumon havaintoja. Sen sijaan koetan osoittaa, että lokatiivisten adverbiaalien ilmaiset semanttiset relaatiot ja samalla myös niiden vaikutusalan vaihtelut eivät ole aivan niin yksivivaisia, kuin vaikutusalahierarkia ennustaa. Kysymys ei ole pelkästään siitä, mihin kategoriaan mikin adverbiaali sijoittuu tai millaista tilaa se ilmaisee: abstraktista, temporaalista, possessiivista vai spatiaalista. Yhtä olennaista vaikutusalahierarkian kannalta on se, millaiseksi eri adverbiaalien osoittamien relaatioiden välinen suhde milloinkin voidaan ymmärtää.

Ongelma tulee näkyviin muun muassa analyysissä, jonka Huumo esittää »irralisista instrumentaaleista». Hän jakaa adessiivimuotoisten instrumentaalien käytön kolmeen ryhmään. Prototyypisissä tapauksissa tällainen adverbiaali ilmaisee agentin käytämän välineen: *Äiti söi puuroa lusikalla*. Irrallisia instrumentaaleja on kahta tyyppiä. Syyn instrumentaali edellyttää ulkopuolista agenttia; lauseen ilmaiseva prosessi on tulos siitä, että agentti käyttää välinettä: *Värikyntillä piirroksesta tuli kaunis*. Toisessa tyyppissä instrumentaali ilmaisee sellaisen ehdon, jonka vallitessa asiointi saattaa toteutua: *Pyörällä se tunneli on ihan kiva*.

Irralliset instrumentaalit ovat yksi esimerkki monista kiinnostavista esille otetuista ilmiöistä. Niiden jako kahteen kategoriaan, syytä ja ehtoa ilmaiseviin, vaikuttaa kuitenkin hieman väkinäiseltä. Huumo tuntuu itsekin olevan epävarma rajanvedon kriteereistä; hän jopa käyttää samaa lausetta *Hyvillä työkaluilla talo valmistuu nopeasti* esimerkkinä sekä syyn (s. 127) että ehdon (s. 253) instrumentaalista. Ilmeisesti kysymys onkin samasta kategoriasta. Instrumentaali implikoi sellaisen prosessin, johon kuuluu paitsi väline myös sitä käyttävä agentti; periaatteessa kysymys lienee samantapaisesta metonymiasta kuin monissa muissa kiteytyneissä ilmauksissa tai osittain

produktiivisissakin ilmaistyypeissä kuten *ongella, metsällä, marjassa, pyykillä, suutarilla, kahvilla* jne.

Tällaisen instrumentaalien sisältävä lause esittää siis kaksi prosessia, eksplisiittisen ja implisiittisen, ja näiden välinen täsmällinen suhde jää pääteltäväksi. Tulkintaan vaikuttaa esimerkiksi finiittiverbin tempus ja modus. Sama adverbiaali ilmaisee syytä lauseessa *Hyvillä työkaluilla talo valmistui nopeasti* mutta ehtoa lauseessa *Hyvillä työkaluilla talo valmistuisi nopeasti*.

Tämän havainnon voi yleistää koskemaan lokatiiveja laajemminkin. Jos ajatellaan, että paikallissijat ovat relationaalisia predikaatteja, jokainen lokatiivinen adverbiaali (tarkemmin: sijapääteen kantana oleva NP) ilmaisee relaation toisen osallistujan. Toisena osallistujana on sen vaikutus- alassa oleva entiteetti. Kun lauseessa on kaksi tai useampia tällaisia adverbiaaleja, niiden keskinäisen suhteen kuvaamiseen ei aina riitä pelkkä vaikutusalan käsite. Samaten »temporaalistuminen» ja »possessiivistuminen» tuskin luonnehtivat tyhjentävästi lokatiivin ja sen vaikutusalassa olevan entiteetin suhdetta: sen semanttinen kirjo on laajempi. Niinpä spatiaalinen suhde voi paitsi »temporaalistua» myös »kausaalistua»: *Junassa Jussilla on nukkumisvaikeuksia*. Erityisen selvästi tämä näkyy väitöskirjan sivuuttamista essiivimuotoisista adverbiaaleista, joiden vaikutusalan vaihtelut ovat erityisen kiinnostavia (*Tunsin hänet jo koulupoikana*). Niinpä tällainenkin adverbiaali voi saada samassakin lauseessa joko temporaalisen tai kausaalisen tulkinnan: *Puheenjohtajana istuin usein yhdistyksen toimistossa*.

UUSI AVAUS

Niin kuin näkyy, olen koettanut tarkastella joitakin Huumon löytöjä toisesta näkökulmasta ja jossain määrin toisentyypisen

käsitejärjestelmän termein. Hänen esittämissään tulkinnoissa saattaa olla paikoin täsmentämisen varaa, mutta havaintojen pätevyyttä ei sovi kiistää eikä niiden arvoa vähätellä. Vaikka olen ennättänyt kosketella vain osaa eri artikkelien teemoista, esitykseni on silti venähtänyt. Sivuutan siis enemmän yksityiskohdat, vaikka teos houkuttelisi jatkamaan niiden langanpäiden kerimistä, jotka siinä on vedetty esille.

Väitöskirjan artikkeleita lukiessaan havaitsee varsin pian, että sitä mukaa kuin kirjoittaja on löytänyt yhden ilmiön, se on ohjannut hänet uusien jäljelle. Tätä tuskin voi katsoa lyhytjänteisyydeksi; pikemmin se on osoitus uteliaasta ja luovasta tutkijan-temperamentista. Etsinnän tähänastisena tuloksena on lopulta syntynyt väitöskirjan keskeinen teoreettinen rakennelma, vaikutusalahierarkia. Käsitkseni mukaan se tuskin riittää sellaisenaan osoittamaan lokaalisten adverbiaalien keskinäisiä suhteita. Silti se on selkeä ja hyvin rakennettu hypoteesi, jonka voi rinnastaa Siron suhdesääntöön: vaikka se joskus ehkä kumottaisiinkin, se on täyttänyt tarkoituksensa ja vienyt tutkimusta eteenpäin.

Kun kysymyksessä on artikkeliväitöskirja, se ei tietenkään voi olla selvästi rajatun tutkimusalueen perinpohjainen selvitys. Teos ei siis pyri kattamaan kaikkia suomen kielen lokaalisten adverbiaalien tyyppejä, ja sen aineistonvalinta ja metodinen intuitiivisuus lisää impressionistisuuden tuntua. Mutta toisaalta siinä on runsaasti oivalluksia ja uusia havaintoja, ja se esittää ennen kysymättömiä kysymyksiä, joista monia saadaan pohtia vielä pitkään. Oikeastaan sen voi nähdä sarjaksi esseitä tai matkakerptomukseksi, joka raportoi oudossa ja kiehtovassa maastossa taivaltaneen vaeltajan havaintoja. Varsinaiseen päätepiteeseen

hän ei ole tullut, mutta reitillä on ilmaantunut yhä uusia houkuttelevia tienhaaroja.

Huumon teos huokuu aitoa etsimisen ja keksimisen iloa ja todistaa ilmeisistä tutkijanlahjoista. Se ei ole fennistiikan perinteiseen tapaan elämäntyö, jota olisi kypsytelty ja hiottu vuosi toisensa perään. Päinvastoin se on syntynyt hyvin nopeasti, intensiivisen, itsenäisen ja impulsiivisen tutkimusprosessin tuloksena. Se on siis aito opinnäyte — juuri sellainen, kuin väitöskirjojen toivoisi olevankin.

PENTTI LEINO

*Suomen kielen laitos, PL 3,
00014 Helsingin yliopisto*

Sähköposti: *Pentti.Leino@Helsinki.Fi*

LÄHTEET

- ALHONIEMI, ALHO 1975: Eräistä paikallissijojen keskeisistä käyttötavoista. – *Sananjalka* 17 s. 5–24.
- LEINO, PENTTI 1989: Paikallissijat ja suhdesääntö: kognitiivisen kieliopin näkökulma. – *Virittäjä* 93 s. 161–219.
- LEINO, PENTTI – HELASVUO, MARJA-LIISA – LAUERMA, PETRI – NIKANNE, URPO – ONIKKI, TIINA 1990: Suomen kielen paikallissijat konseptuaalisessa semantiikassa. *Kieli* 5. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- NIKANNE, URPO 1990: Zones and Tiers. A study of semantic structure. *Studia Fennica* 35, *Linguistica*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SIRO, PAAVO 1964: Suomen kielen lauseoppi. *Tietosanakirja OY*, Helsinki.